

10. Дом-музей И. Л. Сельвинского в Симферополе. Книга поступлений № 2740.
11. Л. Л. Сельвинский и литературный процесс XX века: Материалы Пятой Междунар. науч. конф. – Симферополь, 2000.
12. Корман Б. О. Лирика Некрасова. – Ижевск, 1978.
13. Крымские пенаты. № 2. Тематический выпуск к 100-летию со дня рождения И. Л. Сельвинского. – Симферополь, 1996.
14. Литературная энциклопедия терминов и понятий. / Под ред. А. Н. Николюкина. – М., 2003.
15. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. – М., 1970.
16. О Сельвинском. Воспоминания. – М., 1982.
17. Сельвинский И. Собр. соч. В 6 т. Т.1 / Вступ. ст. и примеч. О. Резника. – М., 1971.
18. Сельвинский И. Стихотворения; Царевна-Лебедь: Трагедия. – М., 1984.
19. Теория литературы: Основные проблемы в историческом освещении. – М., 1962–1965.
20. Теория литературы: Учеб. пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений: В 2 т. / Под ред. Н. Д. Тмарченко. – Т. 2: Бройтман С. Н. Историческая поэтика. – М., 2004.
21. Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра. – Л., 1936.
22. Хализев В. Е. Теория литературы: Учебник / В. Е. Хализев. – М., 2002.

Шкіцька І.Ю.

ВИРАЖЕННЯ ЗАПЕРЕЧНИХ МОДАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ У СТРУКТУРІ СТВЕРДЖУВАЛЬНИХ БЕЗОСОБОВО–ІНФІНІТИВНИХ РЕЧЕНЬ

У сучасних синтаксичних дослідженнях актуальним є погляд на речення як на багатоаспектну одиницю, згідно з яким воно розглядається на формально-синтаксичному, семантичному та комунікативному рівнях. Водночас формально-синтаксична й семантична організації речення вирізняються своєю відносною автономністю, що нерідко виявляється в їх асиметрії. Поняття асиметрії мовного знака було запроваджено С. Карцевським [2]. Воно застосовується для вивчення всіх мовних рівнів, у тому числі синтаксичного [5; 1; 4; 3]. Асиметричний дуалізм виявляється в здатності одного синтаксичного зразка (схеми) оформляти різні смислові структури в залежності від лексичного матеріалу та, навпаки, – у можливості для різних синтаксичних структур наповнюватися тим самим лексичним матеріалом і формувати однотипний смисл. Так, поряд із конструкціями, зміст яких відповідає їх синтаксичній будові, функціонують асиметричні речення – конструкції, лексико-семантична організація яких не підтримує схемну семантику. Асиметрія притаманна й безособово-інфінітивним реченням – безособовим конструкціям із суб'єктивно-модальним компонентом та постпозитивним інфінітивом. Симетричними безособово-інфінітивними є речення на зразок: [*Я думаю, і] дуже хотілось мені надрукувати* ваші козацькі імена рядочком гарненько... (Г. Шевченко); [*Тепер слухай мене, Марусю: не раз тобі казав, що дівкою тобі зоставатись не можна,*] *треба заміж іти* (Г. Квітка-Основ'яненко); [*Як же у городі було аж три прихода, а у кожному по два дядя та сьомий сільський, так де зійдуться, так-так!*] *Є чого послухати, [як стануть розказувати]* (Г. Квітка-Основ'яненко). Такі структури характеризуються модальною співвіднесеністю між суб'єктом та його потенційною дією й передають значення можливості/неможливості, необхідності/непотрібності, бажаності/небажаності. Асиметрія форми та змісту стосовно безособово-інфінітивних речень виявляється в тому, що їх синтаксична структура здатна виражати модальні значення, властиві іншим реченнєвим одиницям. Це стосується й стверджувальних речень, які виражають заперечні модальні значення. Такі конструкції не були об'єктом синтаксичних досліджень і потребують лінгвістичної розвідки.

Метою статті є виявлення заперечних значень у структурі стверджувальних безособово-інфінітивних речень шляхом аналізу формально-семантичного та комунікативного рівнів організації цих реченнєвих одиниць.

Безособово-інфінітивні речення на зразок *Треба мені з вами розмовляти! Хочеться мені з вами по вулицях ходити!* постають як конструкції, де заперечна семантика виражається стверджувальною структурою. Пор. із конструкціями, у яких аналогічний зміст передається заперечною структурою: "Не треба мені з вами розмовляти!", "Не хочеться мені з вами по вулицях ходити!".

Окреслені асиметричні безособово-інфінітивні речення вирізняються тим, що в них модальна інтерпретація події обтяжена негативною оцінкою недовіри, іронії. Водночас нетипова для їх структури заперечна семантика маркує своєрідність формальної організації, зокрема препозицію суб'єктивно-модального компонента стосовно об'єктивного суб'єктного поширювача. Пор.: *Треба мені з вами розмовляти!* (асиметрична стверджувальна конструкція) – *Мені не треба з вами розмовляти!* (симетрична заперечна конструкція); *Хочеться мені з вами по вулицях ходити!* (асиметрична стверджувальна конструкція) – *Мені не хочеться з вами по вулицях ходити!* (симетрична заперечна конструкція).

З іншого боку, важливим чинником подібної семантичної модифікації в безособово-інфінітивних реченнях є також акцентоване вимовляння препозитивного модального компонента, пор.: *Хочеться мені з тобою по вулицях ходити* (асиметрична конструкція) – *Хочеться мені з тобою по вулицях ходити* (симетрична конструкція, де стверджувальна форма виражає стверджувальну семантику). Заперечення, що виникає в семантиці асиметричних безособово-інфінітивних реченнєвих одиниць, стосується саме того змістового компонента, який інтонаційно акцентується, зокрема – модального реалізатора. Акцентованому вимовлянню модальної лексеми відповідає загальна оклична інтонація реченнєвої структури. Вона ж корелює з негативно-оцінними значеннями, суміжними з модальністю непотрібності та небажаності. Негативна оцінка стає підґрунтям для створення іронії як мовного прийому, наприклад: [*Боюсь брати на вечірку свою*

наречену: ти ще захочеш з нею танцювати] – *Треба мені з нею танцювати!* (з усного мовлення). Цим же зумовлене використання таких речень у контексті осуду, наприклад: *[За цю роботу у нас на фірмі не платять ні копійки.] Хочеться тобі порпатись у цих папірчиках!* (з усного мовлення).

Для розвитку заперечення в структурі стверджувальних безособово-інфінітивних речень релевантним є вид інфінітивного компонента. Так, аналізуючи поєднання експресії висловлення з видовими значеннями дієслова, Д.М. Шмельов доходить висновку, що "...дієслово доконаного виду звичайне при "прямому" стверджувальному значенні висловлення, а дієслово недоконаного виду частіше виступає при експресивно-іронічному вираженні заперечення" [6, с. 65]. Можна стверджувати, що вид інфінітива є суттєвим для осмислення безособово-інфінітивних конструкцій поза контекстом. Наприклад, пор.: *Треба мені радитись з тобою!* (формування заперечної семантики у стверджувальній структурі з інфінітивним компонентом недоконаного виду) – *Треба мені порадитись з тобою* (стверджувальна конструкція з інфінітивом доконаного виду).

У цілому виділені ознаки безособово-інфінітивних речень – препозиція модального компонента, його акцентоване вимовлення, експресія висловлення, уживання дієслівних форм недоконаного виду – забезпечують вираження в структурі суб'єктивно-модальних значень, протилежних тим, що стверджуються, а саме: значень небажаності та непотрібності, наприклад: *[В очах чомусь запекло. Ну от іще,] бракувало розклеїтись* (Л. Романчук) – пор.: "Не можна розклеюватись"; *[- "Як татко" – це як, донечко? – Ну, п'яна і рум'яна. Софія спаленіла. Оце дожилося. Як татко. Заховала коньяк подалі від гріха.] Ще тільки "як татко" бракувало!* (Л. Романчук) – пор.: "Не треба бути (напиватись) як татко"; *[- Вся робота нашого відділу висвітлена у звіті, можете ознайомитись з ним]. – Треба мені вашу макулатуру читати!* (з усного мовлення) – пор.: "Мені непотрібно читати вашу макулатуру"/"Мені не хочеться читати вашу макулатуру". З огляду на те, що значення небажаності та непотрібності виражаються не прямо (лексично), а в результаті дії специфічного мовного механізму, є підстави вважати їх непрямими, а конструкції, у яких ці значення реалізуються, – асиметричними.

Безособово-інфінітивні речення допускають вираження непрямих значень небажаності, непотрібності й неможливості. При цьому своєрідно виявляють себе дієслівні, прислівникові та прономінальні структури.

Значення небажаності дії виражають стверджувальні дієслівні безособово-інфінітивні конструкції з безособовими дієсловами **хотіти, бракувати**, які знаходяться в препозиції щодо інших складових предикативного мінімуму. Такі речення є часто вживаними в розмовному мовленні, наприклад: *Хочеться мені з тобою по барах розсідатися!* (з усного мовлення).

Значення непотрібності здійснення дії в непрямий спосіб часто передається прислівниковими безособово-інфінітивними реченнями з препозицією слів **треба та варто**, наприклад: *[- Відтак... відтак знов будемо робити і чей яось прожьемо між добрими людьми. – Добрими?] ...Ну, ну, **варто** між ними жити! [Ні вже, нічого з того не буде]* (І. Франко) – пор.: "Не варто між ними жити". Властива аналізованим конструкціям емоційність може підсилюватись кількісно-означальними прислівниками **дуже, сильно** і т.д., наприклад: *Хлопець: [- Ходімо до мене в гості, покажу тобі свій комп'ютер. Дівчина: – Не піду. Почнеш це чіплятись до мене. Хлопець:] – **Дуже** треба мені до тебе чіплятись!* (з усного мовлення). Як правило, значення непотрібності здійснення дії супроводжується відтінками образи, обурення, іронії, глузування тощо.

У плані вираження значення непотрібності та неможливості виділяються форми прономінальних безособово-інфінітивних конструкцій зі значенням ірреальної модальності бажального способу, наприклад: *[Нічим він не став, крім як жіночим пришийхвостом, цяцькою в руках маленької дівчини] Та хоч би було за що!* (В. Підмогильний) – пор.: "Не було за що ставати" → "Не треба було ставати"; *[- А повен ротяка новісіньких зубів! Та ще й твій довгий язик між ними поміщається! –] Було б що тими зубами жувати. [Активіст!]* (В. Яворівський) – пор.: "Нема що тими зубами жувати" → "Неможливо жувати".

Механізм семантичної видозміни в цих реченнях дещо інший, ніж у структурі дієслівних і прислівникових безособово-інфінітивних конструкцій. Передусім форми прономінального компонента в таких структурах є обмеженими. Так, суб'єктивно-модального значення непотрібності здійснення дії в непрямий спосіб не виражають прономінальні безособово-інфінітивні речення із займенниковими прислівниками **куди, де, коли, як**. Робочою картотекою зафіксовано приклади лише із займенниками **що** та **хто**, які активно вживаються в розмовному мовленні: *Було б чого плакати!* [*Молоко розлилось! Теж мені горе – не корова ж здохла!*] (з усного мовлення); *Було б за ким страждати!* [*Ні серця, ні розуму!*] (з усного мовлення). Акцентно виділеним у прономінальних безособово-інфінітивних конструкціях є інфінітивний компонент, наприклад: *Було б чого **плакати!*** – пор.: ***Треба** мені плакати!* У реченнях, де заперечення не виникає, акцентованим виявляється передусім зв'язково-модальний компонент, пор.: ***Було б** іще з **ким** по чарочці "Асканії" випити* – [*і майже свято*] (Н. Тисовська).

Важлива роль у формуванні непрямих модальних значень небажаності, непотрібності в структурі прономінальних безособово-інфінітивних конструкцій належить мотиваційному компоненту, який спирається на оцінні значення, що імплікуються наступним контекстом. Наприклад, речення *Було б чого плакати!* [*Молоко розлилось! Теж мені горе – не корова ж здохла!*] (з усного мовлення) супроводжує мотиваційний компонент: молоко розлилося – не причина для сліз, отже, не треба плакати, оскільки це не так погано, як, наприклад, коли здохла корова. У конструкції *Було б за ким страждати!* [*Ні серця, ні розуму!*] (з усного мовлення) непотрібність її аргументується тим, що винуватець страждань суб'єкта не має "ні серця, ні розуму", отже, не вартий страждань. Сприймання модальності непотрібності, притаманній реченню *І хоч би було що охороняти!*, сприяє зміст наступного речення: [*А то за весь тиждень тунелем не пройшла жодна машина*] (Ю. Дольд–Михайлик). Мовець, повідомляючи про відсутність об'єкта для охорони, дає тунелю

негативну оцінку як не вартому уваги й тим самим засуджує тих, хто змусив його виконувати марну роботу.

Таким чином, асиметричні безособово-інфінітивні конструкції, стверджувальна форма яких виражає заперечний зміст, характеризують такі ознаки: непрямий спосіб вираження значень небажаності, непотрібності та неможливості здійснення дії; препозиція й акцентуалізація модальних слів; форма недокопаного виду інфінітива в складі предикативного мінімуму; контамінація модальних та оцінних значень; домінування негативної оцінки, що корелює з експресивністю висловлення; вживання в контекстах осуду й іронії.

Перспективою для подальших наукових студій може бути дослідження структурно-семантичної та комунікативної організації безособово-інфінітивних речень, у яких асиметрія виявляється в інший спосіб.

Джерела та література

1. Арват Н.М. Про асиметрію простого речення // Мовознавство. – 1978. – № 2. – С. 37–43.
2. Карцевский С.О. Об асимметрическом дуализме лингвистического знака // Звегинцев В.А. История языкознания XIX–XX вв. в очерках и извлечениях. – Часть 2. – М.: Просвещение, 1965. – С. 85–90.
3. Ломакович С.В. Займенниково-співвідносні речення в сучасній українській мові: Дисертація... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Терноп. держ. пед. ін-т. – Тернопіль, 1993. – 382 с.
4. Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса (на материале немецкого языка). – М.: Высшая школа, 1981. – 176 с.
5. Шведова Н.Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения // Славянское языкознание: VII Междунар. съезд славистов. – М.: Наука, 1973. – С. 458–483.
6. Шмелев Д.Н. Экспресивно-ироническое выражение отрицания и отрица-тельной оценки в современном русском языке // Вопросы языкознания. – М.: Изд. АН СССР, 1958. – № 6. – С. 63–76.

Яблоновська Н.В.

ЕТНІЧНА ПРЕСА КРИМУ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Преса етносів Криму – явище, яке відіграло значну роль в історії півострова, але, на жаль, дотепер залишається маловивченим.

Серед чинників, які обумовили специфіку і водночас складність вивчення кримської етнічної преси, слід зазначити: 1) неоднозначність історичних трактувань певних періодів історії, сутність яких визначила – інформаційну і етнічну політику країни, а отже, стан і внутрішнє наповнення тогочасної етнічної періодики; 2) малодослідженість внутрішньої логіки розвитку кожного етносу, події життя якого теж впливали на рівень і інтенсивність його періодичної преси.

Тому мета нашої статті – опис літератури з питання формування та розвитку етнічної преси Криму. До завдань статті увійшло: окреслити основні кола літератури і джерел за темою преси етносів Криму, відокремити питання, які ще не були порушені у попередніх роботах і тому потребують дослідження.

Великий внесок у формування нового, об'єктивного уявлення про історію краю і народів, які здавна населяють його, зробили наукові праці В. Возгріна [5], О.Г. і В.Г. Зарубіних [17], Д. Урсу [51], [52], В. Сергійчука [48], В. Ганкевича [8], О. Непомнящого [40] й ін.

Об'єктом уважного вивчення в останні роки стала і національна політика Кримської АРСР. До даного явища, яке безпосереднє стосується етнічної преси, зверталися М. Господаренко [11], Я. Фрідман [54], Д. Хованцев [55], Б. Змерзлий [19], В. Пащенко [44], В. Дьоннингхаус [14], О. Волобуєв [6] та ін. Однак ці дослідники не приділили належної уваги явищу етнічної преси, недооцінивши її унікальну роль у національному будівництві. На нашу думку, саме етнічні ЗМІ дають уявлення про живі процеси національного відродження, яке неможливо повністю розкрити за допомогою цифр. У даному зв'язку найбільш цікавим залишається питання про взаємозв'язок національної політики Криму 1921–1941 рр. із системою його етнічної преси, а конкретніше – вивчена в нашій роботі динаміка змін системи етнічної преси Кримської АРСР як відображення її національної політики.

Довгий час забороненою темою для вчених була й окупаційна періодика. В останні роки ця заборона була переборена в ряді публікацій В. Гурковича [43], Р. Музафарова [30], О. Романька [46], а також у збірнику «Крим у Великій Вітчизняній війні» [28], де дається загальне уявлення і про етнічні колабораціоністські видання. Однак кримськотатарські окупаційні газета «Азат Кърым» і журнал «Ана юрт» до нашого звернення до них залишалися terra incognita вивчення як воєнного періоду, так і кримськотатарської історії в цілому [60].

Найбільш інтенсивними сьогодні залишаються дослідження, присвячені культурі й історії кримськотатарського народу, зокрема, його боротьбі за свою національну самобутність – М. Губогло і С. Червонної [13], М. Кирюшка [22], Е. Оллурта [61], Г. Зімона [69], Е. Киримала [64], Г. Киримли [65], П. Потічного [68], Е. Фішера [63] й ін. [70], а також історії і сучасній інтеграції в українське суспільство депортованих кримських вірмен, болгар, греків і німців [7]. У ряді зазначених робіт йдеться в тому числі і про сучасні періодичні друковані видання кримськотатарського народу, а також представників інших кримських етносів.

Роботи А. Кримського [27], І. Керімова [21], Р. Фазила і С. Нагаєва [53], Л. Климовича [23], В. Ганкевича [8], Е. Лазеріні [67], Р. Музафарова [30], С. Червонної [58], М. Веркальця [4], М. Улькюсала [71], К. Чапраза [62], Х. Киримли [65], Г. Юксель [59], С. Гафарова [9], присвячені газеті І. Гаспринського «Терджи-ман» та іншим кримськотатарським виданням, поклали початок дослідженню кримськотатарської преси. Однак дотепер не був розроблений концептуальний підхід до її історії, не був простежений взаємозв'язок основних етапів її формування з провідними тенденціями розвитку етнічної преси Криму і загальнодержавної преси в цілому, а також із соціально-політичними процесами кожного виокремленого періоду.